

dr Andrzej Sławomir Kowalczyk
Zakład Literatury Angielskiej
Instytut Anglistyki UMCS w Lublinie

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko

Andrzej Sławomir Kowalczyk

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne

- doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa angielskiego nadany uchwałą Rady Wydziału Humanistycznego UMCS w Lublinie 14.09.2005 r. Rozprawa: „The Voice of God, the Voice of Man: Religious Discourse in Late Medieval English Drama”; promotor: prof. dr hab. Artur Blaim
- magister filologii angielskiej – 06.1997 r. Praca magisterska: „Sylwester Judd’s *Margaret* as an American Religious Utopia: A Structural-Semantic Analysis”; promotor: prof. dr hab. Artur Blaim

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

2005 – do chwili obecnej	adiunkt w Zakładzie Literatury Angielskiej, Instytut Anglistyki, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
1997 – 2005	asystent w Zakładzie Literatury Angielskiej, Instytut Filologii Angielskiej, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
2009 – do chwili obecnej	starszy wykładowca w Katedrze Anglistyki, Instytut Neofilologii, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie
2001 – 2012	wykładowca w Prywatnym Nauczycielskim Kolegium Języków Obcych w Lublinie
zlecone kursy literaturoznawcze (wykłady i konwersatoria):	
2013-2016	Wyższa Szkoła Społeczno-Przyrodnicza im. Wincentego Pola w Lublinie
2012/2013	Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP w Warszawie, Wydział Zamiejscowy w Lublinie

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311)

a) Tytuł osiągnięcia naukowego

Monografia pt. *Forms and Shadows: A Cognitive-Poetic Reading of Charles Williams's Fiction* [Formy i cienie: odczytanie utworów prozatorskich Charlesa Williamsa w duchu poetyki kognitywnej]. **Frankfurt am Main: Peter Lang, 2017. ss. 333** (ISBN 978-3-631-72973-1)

Recenzent wydawniczy: dr hab. Grzegorz Maziarczyk

b) Omówienie celu naukowego ww. rozprawy i osiągniętych wyników

Przedstawiona do oceny rozprawa habilitacyjna poświęcona jest twórczości prozatorskiej Charlesa Williamsa (1886-1945). Był on autorem rozpoznawalnym wśród brytyjskiej elity intelektualnej (C. S. Lewis, W. H. Auden, T. S. Eliot), a jego utwory cieszyły się popularnością w latach 30-tych XX w. W dzisiejszych czasach spuścizna literacka Williamsa pozostaje praktycznie nieznana poza kręgiem miłośników mitopoetyckiej prozy oksfordzkich „Inklingów”: J. R. R. Tolkiena i C. S. Lewisa oraz pewnymi kręgami anglikanów, którzy uważają go za „świeckiego teologa”. Williams był autorem niezwykle płodnym: pozostawił po sobie kilkanaście tomików poezji, oryginalne dramaty wierszem, siedem ukończonych powieści, traktaty teologiczne, kilkadziesiąt recenzji, biografie, eseje krytyczne i inne formy wypowiedzi. Istnieje kilka różnych, mniej lub bardziej przekonujących teorii dotyczących przyczyn zapomnienia „trzeciego Inklinga” (jak nazywa Williamsa jego najnowszy biograf, Grevel Lindop [2015]), ale najczęściej wymieniane czynniki „literackie”¹ to hermetyczność i „nieprzejrzystość” stylu Williamsa, specyfika obrazowania – zanurzonego w ezoteryzmie/okultyzmie z jednej, a w tradycji chrześcijańskiej z drugiej strony, tendencje

¹ Nie ma tu miejsca na dokładne omówienie czynników „nieliterackich”; można wśród nich, za Lindopem (2015), wymienić choćby niechęć wdowy po Williamsie do publikowania jego spuścizny (z powodów osobistych); „niefortunny” czas śmierci Williamsa, związany z końcem II Wojny Światowej, brakiem papieru i innymi priorytetami niż wydawanie dzieł literackich; niechęć części środowiska anglikańskiego do okultystycznych zainteresowań Williamsa; czy wreszcie – powszechny brak zainteresowania problemami duchowymi, którymi cała twórczość brytyjskiego autora jest przesycona.

do snucia dywagacji (nie zawsze uzasadnionych rozwojem fabuły), słabo rozpoznawalne aluzje, czy wreszcie – niedostatki warsztatowe (Williams był w zasadzie samoukiem). Istnieje jednak grupa badaczy, dzięki którym w ciągu ostatnich kilkunastu lat zainteresowanie twórczością Williamsa przeżywa zasłużony renesans, a o jego prozie wypowiadają się pozytywnie zarówno krytycy, jak i współcześni brytyjscy pisarze (np. A. N. Wilson 2013).

Moje zainteresowanie utworami tego intrygującego pisarza łączy się z wcześniejszymi badaniami naukowymi. Po ukończeniu pracy doktorskiej i wydaniu jej rozszerzonej wersji drukiem jako *The Voice of God, the Voice of Man: Religious Discourse in Late Medieval English Drama* (2007) [pkt 2]² szukałem kontynuacji pewnych dramatycznych tradycji średniowiecznych w utworach współczesnych (XX w.). W ten sposób zwróciłem uwagę na twórczość Williamsa – najpierw dramatyczną (religijny dramat wierszem), a następnie prozatorską, której poświęciłem swoje dalsze badania. Studiowanie utworów Williamsa doprowadziło mnie także do istotnych wyborów metodologicznych: poczynając od poszukiwań strukturalno-semiotycznych, ze szczególnym uwzględnieniem teorii semiosfery Jurija Łotmana, aż do literaturoznawstwa kognitywnego, które, jak sądzę, rzuca nowe światło na twórczość literacką Williamsa i – co istotne – czytanie literatury w ogóle.

Rozprawa habilitacyjna *Forms and Shadows: A Cognitive-Poetic Reading of Charles Williams's Fiction* jest pierwszym studium, w którym powieści Charlesa Williamsa są w sposób systematyczny analizowane i interpretowane przy użyciu narzędzi oferowanych przez poetykę kognitywną w rozumieniu Petera Stockwella (2002) (ale zob. zastrzeżenia poniżej). Proponowane podejście pozwala na nowe spojrzenie na siedem powieści Williamsa, które, jak dowodzę, tworzą w miarę jednolity pod względem conceptualnym wszechświat, konstruowany w umyśle czytelnika zarówno na podstawie sygnałów płynących z tekstu, jak i w oparciu o tzw. czytelnicze ramy wiedzy. Narzędzia poetyki kognitywnej pozwalają, jak sądzę, lepiej wyjaśnić, w jaki sposób tworzone są znaczenia i interpretacje.

Utwory prozatorskie Williamsa, często klasyfikowane jako „thrillery metafizyczne/nadnaturalne (*supernatural*)”, są w istocie wielogatunkowymi i wielowymiarowymi tekstami, w których elementy gatunków popularnych (kryminał, romans, powieść SF, thriller, opowieść o duchach) koegzystują ze sferą, którą można by określić jako metafizyczną, duchową, czy „nadnaturalną”, a która często „wymyka się” tradycyjnym (tj. zorientowanym na tekst) narzędziom badawczym, ponieważ w znacznym stopniu ujawnia się właśnie w procesie odbioru. Tytuł niniejszego studium (*Forms and shadows* [Formy i cienie]), będący

² W nawiasach kwadratowych podaję numery publikacji w kolejności przedstawionej w Załączniku 3.1.

zapożyczeniem frazy z powieści *Place of the Lion*, metaforycznie nawiązuje właśnie do współistnienia tego, co określone z tym, co nieuchwytnie. W przeciwieństwie do istniejących prac krytycznych poświęconych twórczości Williamsa, kognitywistyczny punkt widzenia nie tylko umożliwia bardzo szczegółowe nakreślenie kontekstów interpretacyjnych, ale również badanie *procesów* towarzyszących odczytywaniu tekstu literackiego, co z kolei poszerza naszą wiedzę o tym, w *jaki sposób* czytelnik może dochodzić do różnych interpretacji. Jest to szczególnie istotne w przypadku „polifonicznych” (w sensie bachtinowskim) tekstów literackich, które – tak, jak powieści Williamsa – generują różne, niejednokrotnie sprzeczne odczytania. Podejście takie pozwala wytłumaczyć dlaczego twórczość prozatorska Williamsa, często opisywana jako technicznie/warsztatowo niedoskonała, nie przestaje fascynować kolejnych pokoleń odbiorców.

Drugim ważnym aspektem niniejszej pracy jest przyjęta metodologia, określana jako „poetyka kognitywna”³. Jest to pojęcie niejednoznaczne, które domaga się doprecyzowania, ponieważ często bywa traktowane jako dział językoznawstwa lub/i utożsamiane ze stylistyką kognitywną. W moim rozumieniu, poetyka kognitywna, z założenia zajmująca się tekstem literackim (Stockwell 2002; 2009), musi przede wszystkim podkreślać właśnie ową *literackość*, która niejednokrotnie zostaje „zepchnięta” na dalszy plan w przykładowych analizach prezentowanych w sztandarowej pracy Stockwella, znanej w Polsce jako *Poetyka kognitywna: wprowadzenie* (2006). Zgadzając się z głosami krytycznymi wobec przydatności Stockwellowskich analiz tekstów literackich (Jackson 2005; Danaher 2007; Marecki 2013), zwracam jednocześnie uwagę na fakt, iż książka Stockwella jest jedynie propozycją zastosowania narzędzi używanych w naukach kognitywnych (*cognitive studies*) do badania literatury. Innymi słowy, jest ona jedynie punktem wyjścia dla dalszych poszukiwań i nie powinna być traktowana jako swoista biblia literaturoznawcy-kognitywisty.

Warto też zauważyć, że dostępne analizy literackie prowadzone w duchu poetyki kognitywnej z reguły dotyczą krótkich utworów – wierszy lub opowiadań – i często sprowadzają się do identyfikacji i opisu danego procesu/zjawiska kognitywnego, pomijając niejako jego znaczenie w całościowej interpretacji utworu. Dzieje się tak, jak sędzę, głównie dlatego, że większość takich opracowań powstaje w obrębie językoznawstwa „otwierającego

³ Sam termin „poetyka kognitywna” został zaproponowany przez Reuvena Tsura (1992), który próbuje łączyć badanie literatury z interdyscyplinarnym otwarciem na nauki kognitywne (*cognitive science*), a w tym neuronaukę. W Europie i części Stanów Zjednoczonych znacznie większą popularnością cieszy się jednakże podejście „stylistyczne”, reprezentowane przez Stockwella. Właśnie to podejście stanowi punkt wyjścia moich rozważań w rozprawie habilitacyjnej.

się” na badanie tekstów literackich, ale z pominięciem tradycji literaturoznawczej. Niniejsze studium proponuje właśnie przesunięcie środka ciężkości analiz z wymiaru językoznawczego na literaturoznawczy. Proponuje ono również zintegrowanie dwóch obszarów badawczych, określanych przez Jonathana Cullera (2000) jako „poetyka” i „hermeneutyka”. Stosowane przeze mnie pojęcie „odczytanie” (reading) łączy obszary tradycyjnie nazywane „analizą” i „interpretacją”, akcentując jednocześnie aktywną rolę czytelnika empirycznego w procesie tworzenia znaczeń.

Zagadnieniu czytelnika poświęcona jest także część rozważań we wstępie. *Poetyka kognitywna* Stockwella (2002, PL 2006) również i w tym aspekcie nie przynosi, niestety, zadowalających rozwiązań. Na przykład, z jednej strony Stockwell mówi o „rzeczywistym czytelniku w rzeczywistym świecie” (2002: 8) i postuluje „demokratyczne” wyjście dyscypliny poza mury uczelni właśnie poprzez zbliżenie się badacza do sposobów postrzegania tekstu przez „nieprofesjonalnego” czytelnika. Z drugiej strony, posługiwanie się narzędziami poetyki kognitywnej implikuje czytelnika o nieprzeciętnej erudycji i znajomości zarówno tradycji literaturoznawczej, jak i językoznawstwa kognitywnego (por. Sobolczyk 2010). Aby lepiej skontekstualizować problem czytelnika, w tej części wstępu przypominam ważniejsze podejścia do zagadnienia odbiorcy/adresata/czytelnika, posługując się użytecznym studium Emanuela Prowera (1988), porządkującym stanowiska badawcze w tej kwestii. Omawiam też krótko interesujące propozycje teoretyczne dotyczące adresata antropomorficznego (Kalaga i Prower 1990; Kalaga 1999) oraz prezentuję bardziej radykalne stanowisko przedstawiające „implikowane” kategorie w literaturoznawstwie jako zbędne (Blaim i Gruszewska 1994). Biorąc pod uwagę powyższe, sądzę, że poetyka kognitywna pozwala uwzględnić zarówno indywidualne odczytania (a więc, *per analogiam*, indywidualnego/empirycznego czytelnika), jak i pewne modele odczytań pojawiające się w danym czasie i kręgu kulturowym „w odpowiedzi” na sygnały tekstowe. Podsumowując, czytelnik jako konstrukt w poetyce kognitywnej może być konceptualizowany, jak proponuje Anna Kędra-Kardela (2015), jako „swoiste continuum”, zawierające zarówno czytelnika empirycznego, jak i implikowanego/wirtualnego/modelowego. Trzeba natomiast wyraźnie podkreślić, że odczytania utworów Williamsa w niniejszym studium nie pretendują do osiągnięcia statusu „ostatecznych” (stąd rodzajnik nieokreślony w podtytule dysertacji: „*a cognitive-poetic reading*”).

Proponowany układ dysertacji próbuje pogodzić dwa główne cele: (1) zaznajomienie czytelnika z twórczością prozatorską Williamsa i jej *literackim* (a nie np. teologicznym czy historycznym – w kontekście twórczości oksfordzkich „Inklingów”) odczytaniem oraz (2)

zastosowanie przydatności aparatu poetyki kognitywnej do badania dłuższych utworów prozatorskich (powieści).

Poetyka kognitywna nie tyle skupia się na „tradycyjnych” kategoriach, takich jak narracja, fabuła, postać literacka, focalizacja, czas i przestrzeń itp., co przyjmuje podejście, które – za językoznawstwem kognitywnym – można by obrazowo opisać jako metodę „kawałka tortu” lub podejście „wertykalne” (por. Evans, Bergen i Zinken 2007: 3-4) – w przeciwieństwie do „horyzontalnego”, które bada dane zjawisko w ramach jednej „warstwy” (np. fonologii, semantyki, pragmatyki, morfologii, itp.). W literaturoznawstwie kognitywnym proponowane jest podejście niemodularne: można więc mówić o badaniu takich zjawisk/posługiwaniu się takimi narzędziami, jak relacja figura-tło, deiksa kognitywna, metafora pojęciowa, skrypty i scenariusze, schematy wyobrażeniowe, przestrzenie mentalne i integracja pojęciowa, empatia kognitywna, itp. (por. Stockwell 2002; Gavins i Steen 2003). Zjawiska te można obserwować niejako „w poprzek” różnych „warstw”: np. ta sama metafora pojęciowa może strukturyzować postrzeganie przestrzeni, wydarzeń, języka narracji, czy paratektu.

Przyjęty układ pracy ma więc na celu zaznajomienie czytelnika z poszczególnymi utworami Williamsa, omawianymi chronologicznie w kolejnych rozdziałach. Jednocześnie każdy z rozdziałów skupia się na wybranym aspekcie/procesie kognitywnym, który zwraca moją uwagę, jako swoista figura wyodrębniona z tła. Można mówić o pewnej „progresji” pojęć, tzn. często narzędzia bardziej złożone korzystają z omawianych poprzednio. I tak np. przestrzenie narracyjne, którymi zajmuję się w Rozdziale 6 wykorzystują teorię przestrzeni mentalnych i integracji pojęciowej, zastosowaną w Rozdziale 3; podobnie empatia kognitywna (Rozdział 8) bazuje na pojęciu deiksy kognitywnej (Rozdział 7). Każdy rozdział składa się z następujących części: krótkiego przedstawienia założeń („Outline”); przeglądu narzędzi kognitywnych stosowanych w odczytaniu danej powieści („Theoretical Overview”); najważniejszej części analityczno-interpretacyjnej („Reading”); oraz podsumowania („Conclusion”).

Rozdział 1 przedstawia Williamsa jako autora. Zwraca uwagę zwłaszcza na te aspekty życia pisarza, które pomagają budować kontekstową wiedzę czytelnika przydatną w odczytaniach tekstów jego powieści. Szczególnie istotne wydają się powiązania Williamsa z różnymi formami okultyzmu, kontrowersyjne, duchowo-erotyczne (?) związki z młodszymi kobietami, problemy w życiu małżeńskim, czy wreszcie oksfordzki – najbardziej znany – rozdział jego życia, tj. działalność wśród „Inklingów”. W Rozdziale 1 krótko przedstawiam też ważniejsze literackie i nieliterackie dzieła Williamsa (tomy poetyckie, dramaty, prace

teologiczne, opracowania krytyczne), aby ukazać szerokie zainteresowania autora i problemy, którymi się zajmował, a które pojawiają się w całej jego twórczości. Rozdział 1 kończy się przeglądem stanu badań, ze szczególnym podkreśleniem tych opracowań, które dotyczą retoryki i zagadnień stylistycznych utworów Williamsa, a więc stanowiących inspirację dla moich badań kognitywistycznych.

Rozdział 2 otwiera analityczną część książki i poświęcony jest pierwszej (choć wydanej jako piąta) powieści Williamsa, *Shadows of Ecstasy*, rozpatrywanej przez pryzmat teorii relacji figura – tło. Przedmiotem mojego zainteresowania są kluczowe dla interpretacji sensu utworu postaci literackie, Nigel Considine i Ojciec Ian Caithness, które pozornie tworzą parę antagonistę – protagonistę i bywają często traktowane alegorycznie jako uosobienie konfliktu między hermetyzmem (czy szerzej – okultyzmem) a chrześcijaństwem. W moim odczytaniu powieści udowadniam, że konflikt ideologii nie jest możliwy do rozstrzygnięcia tylko na podstawie danych tekstowych i zależy od wyborów konkretnego czytelnika. Inaczej mówiąc, elementy, które stanowią „figurę” w jednym odczytaniu, stają się „tłem” w innym. W przeciwieństwie do metodologii zorientowanych na tekst (por. Zgorzelski 1999), poetyka kognitywna pokazuje, w *jaki sposób* czytelnik empiryczny konstruuje postać literacką i tworzy całościowe interpretacje w zależności od informacji „wnoszonej” do tekstu. Moje odczytanie podkreśla więc polifoniczny i „otwarty” charakter powieści.

W Rozdziale 3 proponuję odczytanie powieści *War in Heaven* (jedynej, która została przetłumaczona na język polski, jako *Wojna w niebie* [2016]). Podczas gdy dostępne opracowania tego utworu koncentrują się na jego kompozycji, przynależności gatunkowej oraz – przede wszystkim – na odzwierciedleniu religijno-filozoficznych poglądów Williamsa, moje odczytanie dotyczy kluczowej dla poetyki kognitywnej kwestii, tj. pytania: w *jaki sposób*? Pytanie to odnosi się do sposobów konstruowania unikalnego świata powieści, w którym modelowana na podstawie rzeczywistości empirycznej (Wielka Brytania na pocz. XX w.) rzeczywistość fikcyjna współistnieje ze światem duchowym, czy „nadmaturalnym”. Posługując się teoriami metafory konceptualnej i integracji pojęciowej, wyodrębniam „megametaforę” (termin Stockwella) ŻYCIE (DUCHOWE) TO WOJNA, za pomocą której (oraz tzw. implikacje [*entailments*]) strukturyzowany jest obraz świata *Wojny w niebie*. Analizując kluczowe sceny powieści w kategoriach amalgamatów pojęciowych, pokazuję także, w jaki sposób czytelnik zostaje mentalnie i emocjonalnie „wciągnięty” w konstruowanie świata jej sensów.

Rozdział 4 poświęcony jest powieści *Many Dimensions*, w której przedmiot z rzeczywistości nadnaturalnej (tzw. Kamień Sulejmana) pojawia się w „realistycznej”

przestrzeni świata XX w. Taki zabieg umożliwia Williamsowi ukazanie wyborów moralnych różnych postaci, w rozmaity sposób skonfrontowanych z nadprzyrodzonym przedmiotem. Wykorzystując kognitywną teorię schematów wyobrażeniowych pokazuję, w jaki sposób pozwalają one czytelnikowi strukturyzować uniwersum powieści. W sposób szczególny skupiam się na konflikcie między dwoma grupami postaci: „pasywnymi”, które „chronią” Kamień i próbują nie dopuścić do jego niegodnego wykorzystania/multiplikacji oraz „aktywnymi”, które go eksploatują (ekonomicznie, politycznie, duchowo, itp.). Konflikt ten opisuję przy pomocy tzw. teorii dynamiki sił (Talmy 1988, Kövecses 2011). Posługując się schematami wyobrażeniowymi pokazuję także, w jaki sposób dochodzi do odwrócenia czasoprzestrzennych fundamentów świata *Many Dimensions*: w kluczowym momencie okazuje się bowiem, że to Kamień – element tzw. Pierwszej Materii (*Materia Prima*) – mieści w sobie cały świat. W ten sposób zastosowanie narzędzi kognitywnych pozwala wyjaśnić efekt swoistego „szoku” metafizycznego będącego udziałem czytelnika.

W kolejnym rozdziale (Rozdział 5) zajmuję się powieścią *Place of the Lion*, związaną z początkiem przyjaźni Williamsa z C. S. Lewisem, która to przyjaźń umożliwiła Williamsowi wejście do świata brytyjskiej elity intelektualnej lat 30-tych XX w. Powieść tę odczytuję jako mentalny eksperyment „co by było, gdyby...”, w którym czytelnik, „prowadzony” przez różne teorie i hipotezy, musi je weryfikować. Zaangażowanie czytelnika w aktywne konstruowanie świata powieści badam przy pomocy teorii skryptów i schematów kognitywnych oraz kognitywnych ram narracyjnych (CNFs) – czyli struktur pamięciowych (*memory structures*) aktywowanych w różnych sytuacjach wymagających podjęcia działania, zarówno w świecie empirycznym, jak i fikcyjnym. W moim odczytaniu *Place of the Lion* pokazuję, w jaki sposób skrypt „polowania” („hunt”) i typowy schemat „historii miłosnej” („love story”) ulegają modyfikacjom i w konsekwencji – w jaki sposób te modyfikacje jak odzwierciedlają filozoficzno-religijne idee Williamsa.

Powieść *The Greater Trumps*, będącą przedmiotem analizy w Rozdziale 6, odczytuję przez pryzmat teorii przestrzeni narracyjnych (*narrative spaces*), zaproponowanej przez Barbarę Dancygier (2012). W rozdziale tym pokazuję w jaki sposób świat powieści Williamsa, w zależności od wiedzy i przekonań czytelnika empirycznego, strukturyzowany jest *on-line* przy pomocy kilku wyróżnionych przeze mnie „megastruktur” narracyjnych (przestrzeń główna /MN-space/, przestrzeń Tarota /TT-space/, przestrzeń chrześcijańska /CH-space/, przestrzeń „egipska” /EG-space/). Proponuję także poszerzenie teorii Dancygier o przestrzeń, którą nazywam przestrzenią Autora (AU-space), a która zawiera „wnoszone” do tekstu informacje o autorze empirycznym, wykorzystywane przez czytelnika w procesie

odczytywania powieści/tworzenia jej mentalnego uniwersum. Podobnie jak w przypadku omawianych wyżej utworów, argumentuję, iż poetyka kognitywna umożliwia lepsze zrozumienie procesów, za pomocą których kreowany jest efekt estetyczny powieści.

W Rozdziale 7 skupiam się na przedostatniej powieści Williamsa, *Descent into Hell*, uważanej przez wielu krytyków za jeden z najlepszych „thrillerów metafizycznych” tego autora. W odczytaniu tego utworu sięgam do teorii deiksy kognitywnej i przesunięcia deiktycznego (DST). Już sam tytuł powieści zawiera odniesienia deiktyczne; wykorzystywane są one także w tytułach rozdziałów, co, moim zdaniem, można uznać za swoisty „klucz” do analizy metod, za pomocą których czytelnik „wchodzi” mentalnie w skomplikowane ontologicznie światy utworu Williamsa. Posługując się Stockwellowskimi (2002) kategoriami deiksy, pokazuję, w jaki sposób przesunięcia deiktyczne (a więc, „wejście w tekst” i spojrzenie z wewnątrztekstowej perspektywy) mają miejsce na różnych poziomach tekstu (por. metaforę „tortu” omawianą we wstępie). Prześledzenie takich przesunięć (*shifts*) pozwala na lepsze zrozumienie intelektualnego, emocjonalnego i estetycznego efektu powieści, jak również na odkrycie jej nowych znaczeń.

Ostatni rozdział analityczny (Rozdział 8) poświęcony jest powieści *All Hallows' Eve*, często określanej jako najbardziej dojrzały utwór prozatorski Williamsa. Moją uwagę przykuwa tutaj przede wszystkim przedstawienie świata (wędrujących) dusz, czyli rzeczywistości umieszczonej pomiędzy życiem a śmiercią. Proponuję odczytanie powieści w odniesieniu do teorii empatii kognitywnej, opierające się szczególnie na pracach Jarosława Płuciennika (2004) oraz Suzanne Keen (2006; 2007). W Rozdziale 8 wyróżniam rozmaite mechanizmy, za pomocą których kreowana jest empatia (m. in. użycie tzw. emotikonów, identyfikacja z przestrzenią, „zarażanie” emocjami). Pokazuję także, w jak sposób teologiczne przesłanie *All Hallows' Eve* zakotwiczone jest właśnie w czytelnicznych reakcjach empatycznych. Powołując się na badania Barona-Cohena (2011) dowodzę również, iż empatia (lub jej brak) jest jedną z głównych „nici” (*threads*) spajających konceptualny świat powieści oraz elementem, na którym opierają się jej sensy.

W rozdziale zatytułowanym „General Conclusions”, w odróżnieniu od krótkich podsumowań każdego rozdziału, poruszam problemy natury bardziej ogólnej. Przede wszystkim, powracam do pytania, co poetyka kognitywna wnosi do badań literackich nad twórczością prozatorską Williamsa. Jednym z ważniejszych wniosków jest podkreślenie polifonicznego charakteru prozy „trzeciego Inklinga”, otwartej na różne – także sprzeczne interpretacje, uzależnione od ram wiedzy czytelnika. Moje rozważania dotyczą głównie *konceptualizacji*, a więc sfery „ponadtekstowej” (choć, oczywiście, tekstem inspirowanej),

która – niezależnie od chronologii i fabuł powieści – tworzy względnie jednorodne uniwersum, angażujące czytelnika na wiele sposobów. Poetyka kognitywna pozwala na opisanie tych sposobów. Przedstawia ponadto konkretne dowody na zauważaną przez niektórych badaczy jedność sfery naturalnej i nadnaturalnej w powieściach Williamsa, wskazując wprost na ucieleśniony (*embodied*) charakter jego koncepcji duchowych/filozoficzno-religijnych.

W zakończeniu odnoszę się również do związków twórczości Williamsa z głównym nurtem literackim jego czasów, czyli modernizmem. Pomimo, że w sensie ideologicznym powieści brytyjskiego autora są antymodernistyczne, można mówić o pewnych punktach stykowych. Należy tu wymienić relatywizm w potraktowaniu niektórych negatywnych bohaterów literackich, mieszanie gatunków (m. in. gatunków popularnych), ironiczny dystans do wygłaszanych prawd, polifoniczność, jak również cechy „formalne”: użycie mowy pozornie zależnej, nietypowych struktur syntaktycznych, a także – języka poetyckiego. Pogłębienie tych obserwacji jawi się jako interesująca możliwość przyszłych badań. Innym przyszłym kierunkiem badawczym mogłoby być porównanie konceptualnych cech fikcyjnych światów Williamsa ze światami dwóch bardziej znanych „Inklingów” – C. S. Lewisa i J. R. R. Tolkiena.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Mój całkowity dorobek badawczy składa się z 33 publikacji (w tym 31 ogłoszonych i 2 w druku – zob. Załącznik 3.1): 2 monografii autorskich (doktorskiej i habilitacyjnej); 2 monografii wieloautorskich, których jestem współredaktorem; 3 artykułów w czasopiśmie, w tym 2 znajdujących się w bazie *European Reference Index for the Humanities* (ERIH); 16 rozdziałów w recenzowanych monografiach wieloautorskich; oraz 8 artykułów naukowych w zbiorach recenzowanych. Spośród wymienionych publikacji 27 (w tym 2 w druku) powstało po doktoracie, a 6 – przed doktoratem.

Mój dorobek badawczy po uzyskaniu stopnia doktora – oprócz opublikowanej w Wydawnictwie UMCS w Lublinie rozszerzonej wersji rozprawy doktorskiej [pkt 2] – można podzielić na trzy grupy, reprezentujące główne nurty moich zainteresowań:

- a) **Twórczość prozatorska i dramaturgiczna Charlesa Williamsa**
- b) **Utopia/dystopia w literaturze i filmie**
- c) **Konwencja gotycka i jej przemiany**

a) Twórczość prozatorska i dramaturgiczna Charlesa Williama

Poza monografią habilitacyjną, moje badania twórczości prozatorskiej Williama zaowocowały dziesięcioma innymi publikacjami; ważniejsze z nich chciałbym tu zwięźle omówić (w porządku odwrotnie chronologicznym). W artykule „Deixis in Charles Williams’s ‘Et in Sempiternum Pereant’” [pkt 5] zajmuję się jedynym opublikowanym opowiadaniem Williama. Stosując do jego badania kognitywną teorię przesunięcia deiktycznego (DTS) ukazuję, w jaki sposób czytelnik tworzy i „porusza się” mentalnie w świecie łączącym przestrzeń modelowaną na rzeczywistości empirycznej – z wymiarem nadprzyrodzonym/nadnaturalnym. Badanie deiksy pozwala również na wyjaśnienie, w jaki sposób powstają odmienne interpretacje opowiadania. W eseju „Trzeci Inkling: motywy religijne i filozoficzne w powieściach Charlesa Williama” [pkt 24] przybliżyłem twórczość prozatorską brytyjskiego autora czytelnikowi polskojęzycznemu, a także wyróżniam główne tematy i motywy obecne w powieściach Williama, ze szczególnym uwzględnieniem jego idei religijno-filozoficznych, takich jak „sakramentalizm”, miłość romantyczna, „współoddziaływanie” (*Coinherence* – termin Williama) czy idea Miasta. Z kolei w studium „A Minor Apocalypse? The Apocalyptic in Charles Williams’s *Shadows of Ecstasy*” [pkt 6] badam pierwszą – najbardziej chyba polifoniczną w sensie bachtinowskim – powieść Williama w kontekście współczesnych teorii Apokalipsy, wskazując, w jaki sposób topos Apokalipsy został podporządkowany filozoficzno-duchowemu przesłaniu Williama. Przywołując tytuł znanej powieści Tadeusza Konwickiego, argumentuję, że Williama przede wszystkim interesują wybory osobiste, a więc skala „mikro” („mała apokalipsa”), nawet jeśli cechy apokaliptyczne pojawiają się w skali „makro”.

Związkowi Williama ze światem akademickim poświęcony jest mój rozdział w monografii wieloautorskiej – „Images of Academia in Charles Williams’s Fiction” [pkt 9]. Zwracam w nim uwagę zarówno na kontekst historyczny (Williams jako nauczyciel/wykładowca), jak i – przede wszystkim – na sposoby wykorzystania motywu naukowca/wykładowcy/doktoranta itp. oraz toposu uczenia się/poznajania/docierania do prawdy w powieściach „trzeciego Inklinga”.

Analizy przedstawione w publikacji „Destructive Delight: Conceptual Blending in Charles Williams’s Vision of Satanic Rituals in *War in Heaven*” [pkt 10] weszły, w formie rozszerzonej i rozbudowanej o przedstawienia graficzne amalgamatów pojęciowych, do Rozdziału 3 mojej rozprawy habilitacyjnej. Podobnie, artykuł „Charles Williams’s *Shadows of Ecstasy*: Cognitive Aspects of Character Interpretation” [pkt 11] jest wstępną wersją Rozdziału 2 rozprawy. Także oddane do druku studium “Narrative Spaces in Charles

Williams's *The Greater Trumps* (1932)" [pkt 33] jest wcześniejszym wariantem Rozdziału 6 dysertacji.

Kolejną pracą w grupie publikacji poświęconych prozie Williamsa jest artykuł „Spiritual Warfare in Charles Williams's *Shadows of Ecstasy*" [pkt 25], w którym rozważam konflikt między chrześcijaństwem a okultyzmem, uosobiony w postaciach Nigela Considine'a – współczesnego Antychrysta – i anglikańskiego duchownego, Iana Caithnessa. W przeciwieństwie do Rozdziału 2 mojej rozprawy, nie stosuję tu metodologii kognitywistycznej; nakreślam natomiast szerszy kontekst biblijny. Wreszcie, rozdział w monografii wieloautorskiej, „The Myth of Lilith in Charles Williams's *Descent into Hell*" [pkt 16] przedstawia różne wersje hebrajskiego mitu o Lilith – pierwszej żonie Adama. W rozdziale tym analizuję też wykorzystanie tego mitu przez Williamsa: dowodzę, że w postaci Lily Sammile łączy Williams mit Lilith z mitem Samaela, tworząc postać kobietą będącą dwudziestowiecznym ucieleśnieniem zła.

Część moich prac poświęconych twórczości Williamsa dotyczy jego dramatów wierszem. I tak, w studium pt. „Transgresje czasu i przestrzeni w dramacie bożonarodzeniowym Charlesa Williamsa *The Seed of Adam* (1936)" [pkt 19] badam sposoby, poprzez które Williams „zaprasza” odbiorcę do przekraczania granic czasu i przestrzeni, tworząc uniwersum łączące aspekty *sacrum* i *profanum*. Wskazuję również na wieloznaczność i różne (niekoniecznie zgodne z doktryną chrześcijańską) możliwości interpretacyjne tego dramatu.

Esej pt. „The City in Charles Williams's *Judgement at Chelmsford*" [pkt 20] dotyczy obecności toposu miasta w innej sztuce religijnej Williamsa. Argumentuję w nim, że miasto nie stanowi jedynie tła wydarzeń, czy motywu kompozycyjnego spajającego części dramatu, ale ma głęboki związek z poglądami filozoficzno-teologicznymi omawianego autora. Kolejne studium poświęcone religijnym dramatom Williamsa to „Tempting God, tempting man, tempting the reader: Interpretative uncertainty in *The Three Temptations* by Charles Williams" [pkt 21]. W moim odczytaniu sztuki podkreślam jej wieloznaczność i wskazuję na dominującą rolę kontekstu i wiedzy odbiorcy w tworzeniu interpretacji, w których mogą dominować motywy chrześcijańskie lub okultystyczne.

b) Utopia/dystopia w literaturze i filmie

W badaniach naukowych nad utopią/dystopią jako gatunkiem literackim i filmowym oraz zjawiskiem kulturowym skupiam się przede wszystkim na utworach wschodnioeuropejskich, słabo rozpoznawalnych lub w ogóle nieznanych w świecie

anglojęzycznym. Zarówno poprzez aktywne uczestnictwo w konferencjach Utopian Studies Society/Europe, jak i poprzez publikacje dotyczące utopii/dystopii wschodnioeuropejskiej proponuję poszerzenie dostępnej refleksji badawczej o ten właśnie krąg kulturowy.

W studium poświęconym powieści Marcina Wolskiego *Labolatorium Nr 8*, „Through the Ironic Eye: Science and Scientific Experiments in Marcin Wolski's Satirical Dystopia *Laboratory No 8*” [pkt 8] rozpatruję zabiegi literackie, za pomocą których generowana jest ironia, biorąc pod uwagę nie tylko kontekst historyczny (Polska i kraje Bloku Wschodniego w czasach komunizmu), ale i odczytania współczesne, w których pojawiają się nowe, bardziej uniwersalne znaczenia. Polskiej dystopii dotyczy również publikacja „On the Margin of Dystopia: Notes on the Introduction to Stanisław Lem's *Memoirs Found in a Bathtub*” [pkt 15]. Pokazuję w niej, w jaki sposób pseudo-apokryficzny Wstęp wpisuje się w gatunkowe wymagania dystopii i argumentuję, że nie służy on jedynie „zakamuflowaniu” antykomunistycznego przesłania powieści. Jeden z najnowszych polskich utworów z gatunku political-fiction, *Operacja „Chusta”* Tomasza Terlikowskiego, jest przedmiotem mojego studium pt. „A Liberal Dystopia? Ideology and Religion in *Operacja 'Chusta' [Operation 'Veil']*” [pkt 17]. Analizując tekst pod kątem jego cech dystopijnych, interpretuję powieść Terlikowskiego jako istotny podgatunek, który określam jako dystopię liberalną.

Problemy utopii/dystopii jako gatunków filmowych poruszam w eseju „Between Dystopia and Eutopia: Andrei Tarkovsky's *Stalker*” [pkt 18]. Pokazuję w nim, w jaki sposób odmienne uwarunkowania społeczno-polityczne, w których odbierany jest film, wpływają na generowanie znaczeń. Proponuję także nowe odczytanie filmu Tarkowskiego w kontekście tzw. sowieckiej psychiatrii punitywnej.

Jako jeden z wykonawców grantu NCN (2011/03/B/HS2/04222 „Metamorfozy dyskursu utopijnego: od literatury do nowych mediów”, pod kierownictwem prof. dr. hab. Artura Blaima), przeprowadziłem badania, które zaowocowały opublikowaniem dwóch rozdziałów w monografiach wieloautorских. Pierwsze studium, „The World in (Dis)harmony: Yevgeni Sherstobitov's *The Andromeda Nebula*” [pkt 13] poświęcone jest sposobom tworzenia utopijnego świata w filmie *Mgławica Andromedy* w kontekście rzeczywistości komunistycznej. Argumentuję w nim, że utopijna wymowa filmu jest w pewnym sensie podważana przez wątek melodramatyczny. I w tym przypadku zmiana kontekstu społeczno-politycznego odbiorcy powoduje przesunięcie akcentów i wytworzenie nowych znaczeń. Drugim efektem grantu jest rozdział dotyczący innego medium – animacji poklatkowej dla najmłodszych dzieci, zatytułowany „Reduce, Reuse, Recycle!” The BBC Children's Animation *Bob the Builder, Project: Build It as an Ecotopia*” [pkt 12]. Na

przykładzie wieloodcinkowej (emitowanej przez kilka lat w telewizji BBC i innych telewizjach na świecie) serii przygód Boba Budowniczego w Słonecznikowej Dolinie, pokazuję w jaki sposób cykl tworzy w umyśle młodego widza model ekotopii, oraz jak walory edukacyjne opowieści przyczyniły się do stworzenia „alternatywnego” świata wykraczającego poza granice programu telewizyjnego (spotkania z „Bobem”, warsztaty edukacyjne dla dzieci, system franczyzowy itp.). Specjalnemu, samodzielnemu odcinkowi tego cyklu, wydanemu jako film DVD, poświęciłem artykuł „Environmental Nonviolence in the BBC Young-Children Animation *Bob the Builder: Bob's Big Plan* (2004)” [pkt 7]. Analizuję w nim problem edukacji ekologicznej (*environmental nonviolence*), zwracając uwagę na modelowe przedstawienia zachowań bohaterów filmu, oraz na przeciwstawienie światów dystopii i ekotopii.

c) Konwencja gotycka i jej przemiany

Ostatnią grupę tematyczną moich zainteresowań reprezentują 2 wydane drukiem prace, jak również kilka wystąpień o charakterze popularnonaukowym (zob. Załącznik 4, pkt d). Za najważniejsze osiągnięcie w tej dziedzinie uważam redakcję, wraz z Anną Kędrą-Kardelą, tomu pt. *Expanding the Gothic Canon: Studies in Literature, Film and New Media* [pkt 3]. Z tego tomu pochodzi dłuższy rozdział – również napisany wspólnie z A. Kędrą-Kardelą – pt. „The Gothic Canon: Contexts, Features, Relationships, Perspectives” [pkt 14]. Charakteryzuje on konwencję gotycką i przedstawia jej ewolucję w Anglii i Stanach Zjednoczonych od jej początków do czasów współczesnych, tworząc podstawowe ramy dla rozdziałów innych autorów w monografii. W nurt moich zainteresowań szeroko rozumianym gotyccyzmem wpisuje się także studium o charakterze pedagogicznym, „Strach się bać, czyli *potworna* historia literatury angielskiej dla nieanglistów w piętnastu godzin” [pkt 26]. Proponuję w nim eksperymentalne przemodelowanie kursu literatury angielskiej prowadzonego w języku polskim, wykorzystujące kategorię *potworności*, zgodne z postulatem Janiny Abramowskiej (2000) dotyczącym „systemów tematycznych”.

Wszystkie wymienione nurty zainteresowań są obecne w moich wystąpieniach konferencyjnych (zob. Załącznik 3.1). Wyniki prowadzonych przeze mnie badań ogłaszałem na międzynarodowych konferencjach w Polsce i za granicą (Portugalia, Hiszpania, Szkocja, Czechy). W sumie wystąpiłem z referatami na 27 konferencjach, w tym 21 po doktoracie i 6 przed doktoratem. W roku 2010 w Lublinie współorganizowałem międzynarodową konferencję utopijną *Spectres of Utopia* w ramach dorocznych konferencji Utopian Studies

Society/Europe. Byłem także, wraz z Katarzyną Pisarską, organizatorem konferencji teoretycznoliterackiej *Lives of Texts* (Lublin, 2009).

6. Działalność w Międzyinstytutowym Zespole Badań Kognitywnych nad Tekstem Literackim i Filmem

Od momentu formalnego zatwierdzenia Zespołu przez Radę Wydziału Humanistycznego UMCS (maj 2015 r.) pełnię rolę jego kierownika. W skład Zespołu wchodzi grono pracowników Instytutu Anglistyki UMCS i Instytutu Filologii Słowiańskiej UMCS, którzy od 2013 roku regularnie spotykali się w celu wymiany doświadczeń i dyskusji nad wynikami indywidualnych badań inspirowanych poetyką kognitywną. Z czasem do Zespołu dołączyły także osoby z innych neofilologii UMCS, jak również pracownicy naukowcy Katedry Literatury i Kultury Amerykańskiej oraz Katedry Literatury i Kultury Angielskiej KUL. Obecnie w pracach Zespołu aktywnie uczestniczy 12 osób. Dotychczas odbyły się 22 spotkania naukowe Zespołu.

Głównym obszarem zainteresowań badawczych Zespołu jest analiza i interpretacja tekstu literackiego i filmowego w paradygmacie poetyki kognitywnej. W przeciwieństwie do wielu dostępnych analiz tekstów literackich proponowanych przez językoznawców kognitywnych (np. Gavins i Steen 2003, Semino i Culpeper 2002), analizy członków Zespołu dążą do podkreślenia literackości i artystycznego wymiaru omawianych tekstów. Członkowie Zespołu uważają, że posługiwanie się metodami poetyki kognitywnej nie musi oznaczać eksponowania kognitywnego aspektu analizy tekstu kosztem marginalizowania jego aspektu literackiego/artystycznego. Moja rozprawa habilitacyjna jest właśnie wyrazem takich przekonań badawczych. W najbliższych planach Zespołu jest wydanie drukiem monografii wieloautorskiej z kognitywistycznymi analizami utworów literackich reprezentujących różne kręgi językowe.

7. Przyszłe plany badawcze

W najbliższym czasie planuję kontynuowanie badań nad kanonicznymi i niekanonicznymi utworami reprezentującymi konwencję gotycką, z uwzględnieniem jej najmłodszych odmian (XX i XXI w.). Interesują mnie zwłaszcza sposoby ukazywania elementów nadnaturalnych, a szczególnie tych, które można zakwalifikować jako manifestacje *sacrum* i *profanum*. Również i w tym obszarze widzę nowe możliwości, które stwarzają dla badań nad literaturą „gotycką” narzędzia literaturoznawstwa kognitywnego.

Pierwszym krokiem w tym kierunku było dwukrotne występowanie o grant NCN (jako wykonawcy, pod kierownictwem dr hab. Anny Kędry-Kardeli, prof. UMCS). Proponowany projekt pt. „Brytyjskie narracje gotyckie w latach 1764-1824: perspektywa poetyki kognitywnej” [2015/19/B/HS2/00160; 2016/21/B/HS2/02527] nie uzyskał wprowadzie finansowania, ale został dopuszczony do drugiego etapu oceny merytorycznej.

Bibliografia

- Abramowska Janina. (2000). „Gatunek i temat.” *Genologia dzisiaj*. Włodzimierz Bolecki and Ireneusz Opacki (red.). Warszawa: Wydawnictwo IBL. 59-66.
- Baron-Cohen, Simon. (2011). *The Science of Evil: On Empathy and the Origins of Cruelty*. New York: Basic Books.
- Blaim, Artur i Ludmiła Gruszevska. (1994). „Implied Authors, Implied Readers, Implied Texts: A Modest Proposal.” *Focus on Literature and Culture: Papers from the 2nd Conference of the Polish Association for the Study of English*. Grażyna Bystydzieńska et al. (red.). Lublin: Maria Curie-Skłodowska University Press. 145–155.
- Culler, Jonathan. (2000) [1997]. *Literary Theory: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Danaher, David S. (2007). „Cognitive Poetics and Literariness: Metaphorical Analogy in *Anna Karenina*.” *Perspectives on Slavic Literature*. Kris van Heuckelom i David Danaher (red.). Amsterdam: Pegasus. 183–207.
- Dancygier, Barbara. (2012). *The Language of Stories. A Cognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Evans, Vyvyan, Benjamin K. Bergen i Jörg Zinken. (2007). „The Cognitive Linguistics Enterprise: An Overview.” *The Cognitive Linguistics Reader*. Vyvyan Evans, Benjamin K. Bergen i Jörg Zinken (red.). London: Equinox Publishing. 2–36.
- Gavins, Joanna i Gerard Steen (red.). (2003). *Cognitive Poetics in Practice*. London: Routledge. Taylor & Francis e-Library. PDF.
- Jackson, Tony E. (2005). „Explanation, Interpretation, and Close Reading: The Progress of Cognitive Poetics.” *Poetics Today* 26.3: 519–533.
- Kalaga, Wojciech i Emanuel Prower. (1990). „The Reader as Character.” *Discourse and Character*. Wojciech Kalaga i Tadeusz Sławek (red.). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 31–39.
- Kalaga, Wojciech. (1990). „Saving the (Implied) Reader.” *Southern Review* 23: 142–152.
- Keen, Suzanne. (2006) [Oct]. „A Theory of Narrative Empathy.” *Narrative* 14.3: 207–221.
- Keen, Suzanne. (2007). *Empathy and the Novel*. Oxford: Oxford University Press.
- Kędra-Kardela, Anna. (2015) [28.09]. „Czytelnik: perspektywa poetyki kognitywnej”. Prelekcja wygłoszona na spotkaniu Międzyinstytutowego Zespołu Badań Kognitywnych nad Tekstem Literackim i Filmem (UMCS, Lublin).

- Kövecses, Zoltán. (2011). *Język, umysł, kultura. Praktyczne wprowadzenie*. Tłum. Anna Kowalcze-Pawlik i Magdalena Buchta. Kraków: Universitas. [*Language, Mind, and Culture: A Practical Introduction*. 2006. Oxford: Oxford University Press].
- Lindop, Grevel. (2015). *Charles Williams: the Third Inkling*. Oxford: Oxford University Press.
- Marecki, Mateusz. (2013). „Poetyka kognitywna – ‘nowy rozdział w historii badań literackich’ czy użyteczne narzędzie analizy literackiej?” *ER(R)GO. Teoria–Literatura–Kultura* 2.27: 167–173.
- Płuciennik, Jarosław. (2004). *Literackie identyfikacje i oddźwięki: poetyka a empatia*. Wyd. 2. Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Prower, Emanuel. (1988). „Tekst i czytelnik. Przegląd problematyki.” *Tekst. (Czytelnik). Margines*. Wojciech Kalaga i Tadeusz Sławek (red.). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 9–39.
- Semino, Elena i Jonathan Culpeper (red.). (2002). *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Sobolczyk, Piotr. (2010). „Kognitywna vs. Kognicyjna? Poetyka vs. ‘Poietyka’?” *Teksty Drugie* 4: 88–100.
- Stockwell, Peter. (2002). *Cognitive Poetics: An Introduction*. London: Routledge.
- Stockwell, Peter. (2009). *Texture: A Cognitive Aesthetics of Reading*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Talmy, Leonard. (1988). „Force Dynamics in Language and Cognition.” *Cognitive Science* 12.1: 49–100.
- Tsur, Reuven. (1992). *Toward a Theory of Cognitive Poetics*. Amsterdam: North-Holland.
- Wilson, A. N. (2013) [Dec 4, Wed]. „More Stoners on the Shelf.” *The Daily Telegraph* 21. Web <<http://www.telegraph.co.uk/culture/books/10491542/There-are-more-Stoners-to-be-found-on-thebook-shelves.html>>.
- Zgorzelski, Andrzej. (1999). *System i funkcja: ustalenia metodologiczne i propozycje teoretycznoliterackie*. Gdańsk: Wydawnictwo Gdańskie.

Andrzej Kowalczyk